

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی ، دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: علوم سیاسی

عنوان:

بررسی مقایسه ای مفهوم قانون در اندیشه ی سیاسی "میرزای نائینی" و
"شیخ فضل ا...نوری" در گفتمان مشروطه خواهی

استاد راهنما:

دکتر محبوبه پاک نیا

استاد مشاور:

دکتر محمد توحید فام

پژوهشگر:

بهنام جودی

تابستان ۱۳۹۳

تقدیم به:

"سید جواد طباطبایی" که عشق به ایران زمین در او موج میزند...

و

پدرم و خانواده ام برای تمامی زحماتشان.

بسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب بهنام جودی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۹۱۰۵۹۲۲۸۲ در رشته علوم سیاسی که در تاریخ ۱۳۹۳/۶/۳۱ از پایان نامه خود تحت عنوان: بررسی مقایسه ای مفهوم قانون در اندیشه ی سیاسی "میرزای نائینی" و "شیخ فضل ا...نوری" در گفتمان مشروطه خواهی "دفاع نمودم.

بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلا برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی هم سطح، پایین تر یا بالاتر در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدارک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضا

بسمه تعالی

در تاریخ :

دانشجو کارشناسی ارشد آقای بهنام جودی از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره
حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی

دانشکده علوم سیاسی

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی : تهران مرکزی	کد واحد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه : ۱۰۱۲۰۸۱۲۹۲۲۰۳۷
عنوان پایان نامه : بررسی مقایسه ای مفهوم قانون در اندیشه ی سیاسی "میرزای نائینی" و "شیخ فضل ا...نوری" در گفتمان مشروطه خواهی		
نام و نام خانوادگی دانشجو : بهنام جودی	تاریخ شروع پایان نامه : ۱۳۹۲/۱۰/۳۰	تاریخ اتمام پایان نامه : ۱۳۹۳/۶/۳۱
شماره دانشجویی : ۹۱۰۵۹۲۲۸۲		
رشته تحصیلی : علوم سیاسی		
استاد راهنما : دکتر محبوبه پاک نیا		
استاد مشاور: دکتر محمد توحید فام		
آدرس و شماره تلفن :		
چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده) :		
<p>ورود ایران به عصر جدید، ایران را وارد دورانی کرد که به رویارویی بزرگ میان اندیشه مشروطه گری و اندیشه ی دینی انجامید. درحالیکه این دو اندیشه ی متفاوت از نظر بنیادهای فلسفی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با یکدیگر دارای تعارض ماهوی است، چنین تعارضی همه جامعه را در اشکال مختلف ذهنی و عینی در بر گرفت؛ از جمله یکی از عمده ترین نهادهایی که در نقطه آغازین و اصلی این تعارض به چالش کشیده شد، "دین و روحانیت" بوده است. روحانیت که تا قبل از ورود افکار نو و مشروطه خواهانه تنها از منظر دینی و تفاسیر مذهبی قابل دسته بندی بود، پس از آن با مسائل جدیدی مواجه گردید که نه درون دینی بلکه برون دینی بود. انقلاب مشروطه که نقطه آغازین ورود ایران به عصر جدید و تعارض جدی و رسمی میان این دو مشرب فکری متفاوت محسوب میگردد سبب شد که میان نیروهای سیاسی و از جمله روحانیت براساس اتخاذ موضع آنان در قبال اندیشه ی جدید شکاف بزرگی شکل گیرد. در این باره، میان روحانیت شکافی حاصل شد که آن ها را در دو گروه اصلی "مشروع خواه" و "مشروطه خواه" جای داد که نمایندگان بارز این دو طیف "نائینی" و "شیخ فضل ا...نوری" بودند. آنچه این پژوهش در پی بررسی آن خواهد بود، بررسی مفهوم "قانون" و خاستگاه قدیم و جدید آن به منظور بررسی تحولات عصر مشروطه و روحانیت مشروع خواه و مشروطه خواه به بررسی آراء نائینی و شیخ فضل ا...نوری پیرامون مفهوم "قانون" اختصاص دارد.</p> <p>کلید واژه ها:</p> <p>قانون، مشروطه خواهی، اندیشه سیاسی نائینی و شیخ فضل ا...</p>		
نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه		
مناسب است ☐		
مناسب نیست ☐		
تاریخ و امضا :		

فهرست

مقدمه: ۱

فصل اول:

کلیات ۳

طرح مساله: ۴

اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن: ۵

پیشینه تحقیق: ۶

ادبیات تحقیق: ۱۵

سوال اصلی: ۲۵

فرضیه: ۲۵

سئوالات فرعی: ۲۵

روش تحقیق: ۲۶

روش گرد آوری: ۲۶

تعریف مفاهیم: ۲۶

قانون: ۲۶

اندیشه سیاسی: ۲۶

سازماندهی پژوهش: ۲۷

فصل دوم:

بحث نظری ۲۸

درآمد: ۲۹

قانون ۳۰

بخش اول: خاستگاه و منشاء قانون ۳۱

درآمد: ۳۱

قسمت اول ، منشاء الهی قانون: ۳۳

قانون و قانونگذاری در اسلام: ۳۳

حاکم یا حکومت قانونی در نظر فقهای شیعه: ۴۰

قسمت دوم: قرار داد اجتماعی یا اراده ی جمعی منشاء قانون ۴۴

قانون و قانونگذاری بر اساس اراده ی عمومی: ۴۴

قرارداد اجتماعی : ۴۵

حکومت مشروطه: ۵۴

قانون اساسی: ۵۷

مجلس یا پارلمان: ۵۸

بخش دوم: درآمدی بر سیر تحول اندیشه ی سیاسی شیعه از غیبت تا مشروطه. ۵۹

درآمد ۶۰

مختصری از تاریخ نظری فقه شیعه از غیبت تا مشروطه: ۶۳

واکنش روحانیت در عصر مشروطه در مواجهه با اندیشه ی مشروطه خواهی: ۸۵

اهل دیانت مشروعه خواه: ۸۷

اهل دیانت مشروطه خواه: ۹۲

نتیجه گیری: ۱۰۲

فصل سوم:

بررسی مفهوم قانون در اندیشه ی سیاسی شیخ فضل ا... نوری در گفتمان مشروطه خواهی ۱۰۴

بخش اول: ۱۰۵

اندیشه ی سیاسی شیخ فضل ا... نوری: ۱۰۵

بخش دوم: ۱۰۷

مفهوم قانون در اندیشه ی شیخ فضل ا...: ۱۰۷

بخش سوم: ۱۰۹

شیخ فضل ا... و مشروطه (پارلمان، قانون گذاری، قانون اساسی): ۱۰۹

نتیجه گیری: ۱۲۵

فصل چهارم:

بررسی مفهوم قانون در اندیشه ی سیاسی نائینی در گفتمان مشروطه خواهی ۱۲۶

بخش اول: ۱۲۷

اندیشه سیاسی میرزای نائینی: ۱۲۷

بخش دوم: ۱۳۶

قانون در اندیشه ی سیاسی نائینی: ۱۳۶

بخش سوم: ۱۴۱

نائینی و مشروطه (مشروطه، پارلمان، قانون گذاری، قانون اساسی): ۱۴۱

نتیجه گیری: ۱۴۵

فصل پنجم:

مقایسه ی مفهوم قانون در اندیشه سیاسی نائینی و شیخ فضل ا...نوری ۱۴۶

مقایسه ی مفهوم قانون در اندیشه سیاسی نائینی و شیخ فضل ا...نوری ۱۴۷

مجلس شورای ملی و سعی در تطبیق آن با شوری در اسلام ۱۵۰

تشکیل مجلس و ایجاد نظام قانونی، قانون اساسی و قانون گذاری در آن ۱۵۰

وظایف و حیطه اختیارات مجلس و نمایندگان در امر قانونگذاری..... ۱۵۰

اختلاف بر سر اصولی از مواد قانون اساسی چون اصل آزادی و تساوی حقوق مبنی بر سازگاری

وعدم سازگاری آن شریعت..... ۱۵۰

نتیجه گیری: ۱۵۷

منابع ۱۶۴

مقدمه:

بی تردید دوره ای از تاریخ ایران که با شکست از روس و معاهده ی ترکمانچای آغاز شده بود و تا پیروزی جنبش مشروطه خواهی ادامه یافت، یکی از پراهمیت ترین دوران تاریخی ایران زمین است. در طول این تاریخ، وزیدن نسیم تجدد بر ایران زمین بساط کهنه ی عجائز را برهم زد و انقلاب مشروطیت را نقطه ای برجسته در گسست از نهادهای موجود (سلطنت مطلقه) و استقرار نهادهای سیاسی اجتماعی عصر جدید ایران، به ثبت رساند. قانون اندیشه ی مشروطه خواهی ایران مفهوم "قانون" است. اما مفهوم قانون در مشروطه خواهی، نزد مشروعه خواهان و مشروطه خواهان اهل شریعت در برگیرنده ی اصلی ترین اختلاف میان این دو گروه اهل دیانت در رویارویی با اندیشه ی مشروطه خواهی و حکومت مشروطه است و تفسیر و دریافتی جدید از اهل شریعت از این مقوله موجب تقسیم آنان به مشروعه و مشروطه خواه شد.

لذا با توجه به مفهوم قانون در نزد روحانیت و مشروطه خواهان، طیف دینی با دریافت خود از قانون شرع با قانون برآمده از دیدگاه غیر دینی مواجه شد و در این مواجهه دو طیف مشروعه خواه که تاکید بر اندیشه ی دینی و حذف اندیشه ی غیردینی را داشت و طیف مشروطه طلب اهل دیانت با دریافتی نو از شرع سعی بر کم کردن تعارض این دو بستر متفاوت اندیشه ای را داشت. میتوان اینگونه گفت که رویارویی با اندیشه ی جدید را باید اصلی ترین دلیل در به وجود آمدن درک و دریافتی نو از شریعت در طیف اهل دیانت مشروطه خواه برای مشروعیت بخشیدن به مشروطه خواهی دانست، از طرفی

بررسی آراء دو نماینده ی بارز مشروعه و مشروطه خواهی ،شیخ فضل ا... نوری و میرزای نائینی
وجوهی از این درک و دریافت قدیم و جدید از شرع را در رویارویی با اندیشه ی غیر دینی و نوگرای
غربی بر ما نمایان خواهد کرد.

فصل اول:

کلیات

طرح مساله:

وقتی سده های میانی ایران به پایان رسید، سده ای آغاز شد که نوسازی مادی کشور و نو خواهی در قلمرو اندیشه نکات بارزش بود و این روند تا پیروزی جنبش مشروطه خواهی و پس از آن ادامه پیدا کرده است. آگاهی و بحرانی که در این دوره به دنبال شناخت دنیای بیرون (غرب) و ورود افکار نو در وجدان ایرانی پدید آورد، پرسش هایی را دنبال خود آورد که در تاریخ اندیشه ایرانی سابقه ای نداشت و درون دستگاه مفاهیم اندیشه دوران قدیم نمی توانست مطرح شود. دورانی که به گفته ی " محمدعلی فروغی " تداوم نادانی مردم و نفاق و تباهی اخلاق بزرگان، کشور را تباه گردانیده بود. ازین دوره نویسندگان و روشنفکران و رجالی که پای در نظام سنتی و کهنه اندیشیدن داشتند، کوشش کردند به گستره تجربه هایی متفاوتی گام بگذارند .

ورود افکار نو و مشروطه خواهانه با خود مفاهیم و مطالبه های نوینی چون " قانون "، " آزادی "، " عدالت "، " حکومت مشروطه " و... را آورد که " ملکم خان " آئین ترقی اش خواند. از همین دوران بود که تضارب و تضادی بر حاکمان اندیشه حاکم شد که روحانیت یک سر طیف و روشنفکران سر دیگر طیف شدند. بادیدن دنیای غرب و آشنا شدن با افکار و اندیشه های تمدن غربی از سوی ایرانیان که نمود آن را در آرا افکار ، کتاب ها ، خاطرات ، سفرنامه ها و... می توان دید ازین مفاهیم بدیل و الگوی پدید آمد و جهان ذهنی و آنچه درون دنیای ذهنی و فکری آنان بود تلاقی اش افکار و اندیشه هایی بود

که مطرح شد. اما در سوی دیگر طیف روحانیت به عنوان نمایندگان اندیشه ی دینی، در مقابل سیل نوحواهی تبدیل به دو طیف موافق و مخالف مشروطه گردید.

لذا رسیدن به شناخت هرچه بیشتر و بهتری از مفهوم قانون در اندیشه ی حاملان دین که منابع واحد و خاص خود را در مطرح کردن این مفهوم داشتند، طیفی که قصد بر نزدیک کردن شریعت و نوحواهی را در گفتمان مشروطه خواهی و طیفی که تاکید بر شریعت و حذف افکار نوگرایانه و غیر دینی راداشته اند جز رسیدن به درک و دریافتی جدید از همان منابع واحد در طیف مشروطه خواه اهل دیانت نمیتوانسته باشد. لذا برای مورد مطالعه اندیشه های " شیخ فضل ا... نوری" را از مشروعه خواهان و " محمد حسن نائینی" را از روحانیت مشروطه طلب حول مفهوم " قانون" را انتخاب کردیم.

اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن:

تکاپوی جامعه ایرانی برای آزادی خواهی و نوظللی، و چالش قدیم و جدید از مهمترین ویژگیهای سده معاصر ایران است. وقتی فرآیند آزادی خواهی و نوظللی بر افکار ایرانی حاکم میشود، ایرانی موجبیت و موجودیت تاریخی خویش را در چارچوب نظام سیاسی مشروطیت پارلمانی تحقق و تعیین می بخشد که نفی و فروپاشی بسیاری از ارکان فکری و نهاد های سنتی جامعه ایران را به دنبال دارد، تلاش های نوگرایانه ی روشنفکران و طرح بعضی از ارزش ها و نهاد های جدید، گروه هایی از اقلشار گوناگون جامعه سنتی ایران را با درجات متفاوتی از آگاهی ها و انگیزه ها و اهداف گوناگون در جهت های متفاوت و مختلف بی طرفی، موافقت و مخالفت در برابر نوحواهی، برانگیخت.

علمای دین که از جمله مهمترین گروه های اجتماعی ایران بودند در رویارویی با مشروطه گری و گروه تازه ظهور یافته روشنفکران و چالش های میان طیف های متفاوت جامعه، از خود واکنش های مختلفی را نشان دادند. شناخت هرچه صحیح تر و نقد چگونگی و چرایی مواضع فکری هر دو طیف روشنفکران و

روحانیون، از آن رو که مواضع مهمترین رهبران دینی جامعه ایرانی یعنی روحانیون در برابر تفکر جدید و فعالیت های برون دینی روشنفکران و شکل گیری آرا و اندیشه های متفاوت، گاه متضاد و گاه نزدیک به هم به خصوص اندیشه های نزدیک به هم، گام گذاشتن در فضای اندیشه ی جدید از اهمیت فراوانی برخوردار است.

این خود انگیزه ی مرا در قرار گرفتن در معرض آراء متفکران این دوره برای ورود به بررسی و جوهی از نظریات اهل شریعت تقویت کرد، اما مطالعه ی تاریخ مشروطه در نظر، گرهی از شناخت هرچه بهتر از این دوره را در نظر من باز نمیکرد و حلقه ی مفقوده ی تاریخ مشروطه، تاریخ اندیشه ی آن بود که مطالعه ی آثار فریدون آدمیت راه را از تاریخ و شرح وقایع به سمت تاریخ اندیشه هموار میکرد اما باز وجوه تاریخی آثار آدمیت بر وجه اندیشگی آن میچربید، اما آشنایی با اندیشه و آثار جواد طباطبایی و تاکید مدام او بر تاریخ اندیشه و بویژه دوره ی مشروطه در نظریه ی زوال و انحطاط او فصلی تازه بر درک و دریافت از تاریخ این دوره برای من گشود که بدور از نظریات اصحاب ایدئولوژی که با رد یا تائید و خوانشی جهت گیرانه از مشروطه میپرداختند، آثار و نظریات طباطبایی راه را برای دوری از این داوری های ارزشی و ورود به منظری که بررسی تاریخ اندیشه را وجه همت خود قرار داده بود به من نوید داد و انگیزه ی من را برای انتخاب موضوعی جهت پژوهش در مشروطه خواهی ایران را تقویت کرد.

پیشینه تحقیق:

اگر بپذیریم که در پیشینه تحقیق، پیشینه موضوعی طرح تحقیق دنبال می شود و موجبات پیشرفت در فرضیه سازی معتبر و قابل استناد را فراهم می کند، اما باید دانست که نبود و یا کمبود منابع معتبر و به دور از جهت گیریهای خاص که لوازم و ابزار و مواد پژوهش را شکل می دهند، مشکلی اساسی تلقی

می شود. با کمی جستجو در منابع کتابخانه ای به تعدادی از منابع نچندان معتبر از دید تاریخ اندیشه می توان دست یافت که ما در اینجا ۵ کتاب را بررسی خواهیم کرد.

اولین آن کتابی است به نگارش مهدی انصاری « شیخ فضل الله نوری و مشروطیت » (رویارویی دو اندیشه)، که به بررسی آرا، افکار، زندگی و مبارزات شیخ فضل الله نوری و نهایت نقل داستان اعدام او می پردازد.

این کتاب مشتمل بر ۹ فصل است و با عنوان " آشنایی با شیخ فضل الله " شروع می شود که به بررسی نام و نشان و محل تولد، محل تحصیل و تحصیلات حوزوی شیخ، آثار و کتب شیخ و بررسی کلی در باب تلاش های اجتماعی و نقش او در جنبش تنباکو و جنبش عدالت خواهی می پردازد و سعی در بزرگ نمایی شخصیت و جایگاه شیخ دارد، نویسنده پس از معرفی در فصل دوم به واژه شناسی مشروطه پرداخته و تعاریفی از آن ارائه می دهد و با بررسی چند تعریف از آن در ایران و ترکیه آن را معادل واژه انگلیسی "کنستیتو شنالیزم" یا حکومتی که بر شالوده قانون اساسی و نظام پارلمانی بنیاد شده باشد معرفی می کنند و آن را با واژه "دستور" در کشور های غربی و "آیین" در هند و پاکستان یکی می داند و به بررسی تاریخی این واژه و مهنای آن در رویه ادعای مشروطه و مجلس می پردازد. و در ادامه با پیگیری تاریخی و چگونگی ورود این واژه و معنا و مفهوم آن به ایران می پردازد. و در ورود آن، هیئت های بازرگانی، سیاسی، تحصیلکردگان خارج از کشور و هیئت های غربی، روزنامه ها و ... می داند. او در ادامه به بررسی بسیار کوتاه روشنفکران عصر مشروطه کرده و نقش و توطئه امپریالیزم و بویژه انگلیسی را القامی می کند. و مشروطیت را با لائیک گرایی در پیوند می بیند. او در ادامه به شکست این اندیشه ها و بازگشت به دین را مطرح و سعی در برجسته کردن روحانیت شیعه می کند. نگارنده در

فصل بعد با گزارشی تاریخی شکل گیری مشروطه خواهی را توضیح و انحراف آن را توطئه انگلستان معرفی می کند.

و به نقش علما و روحانیون ایران و نجف در جنبش می پردازد. نگارنده در فصل بعد به نقش روشن فکران و استفاده ابزاری از روحانیت در مشروطه و نقش مجامع فراماسونی در آن و بعد بابت و بهائیت اشاره می دارد و بعد به تشکیل مجلس آغاز شده در آن برابر قانون اساسی و قانون گذاری می پردازد و آن را توطئه از جانب انگلستان، روشنفکران غرب زده و ... معرفی می دارد و به شرح رفتار شیخ فضل الله در این رخداد ها می پردازد. نگارنده در ادامه به توضیحاتی پیرامون قانون اساسی و مواد آن چون مفهوم آزادی می پردازد و با ورود به بحث نظری به مباحثی چون عقل جدید و روشنفکری، فکر اومانیستی، دموکراسی، حقوق بشر، مردم و منشاء قدرت و ... پرداخته و به نقادی آن از منظر دین و عقاید شیخ فضل الله می پردازد. سپس مختصری به نظریات نایبی و دیگر مشروطه طلبان روحانی می پردازد. و مفهوم آزادی را از منظر آنان، دین و دموکراسی پرداخته و به بررسی مباحثی چون آزادی سیاسی، تصویب ماده حریت در مجلس شورا، تفکیک سیاست از دیانت، آزادی مطبوعات و ... بادی انتقادی از منظر شیخ فضل الله می پردازد. بعد از نقادی این مقولات به بررسی مورد برابری و مساوات و مفادی که قانون اساسی آماده بود، از منظر دیانت با قراعت شیخ فضل الله می پردازد. نگارنده در فصل بعد به بحث پیرامون تدوین قانون و دیدگاه شیخ فضل الله پرداخته و به درگیری او در باب قانون می پردازد و نظریات شیخ را مطرح و آن را با بنیاد احکام در شرع تطبیق می دهد و سیاست لائیک را نوعی تجاوز به حقوق علما و اسلام معرفی کرده و به بحث در باب حقوق اکثریت و اقلیت پرداخته و به نقد تصویب قانون با رای اکثریت از منظر فقه شیعه می پردازد و حقیقت مشروطیت را از دید شیخ غربی و لائیک معرفی می کند. او در ادامه به بررسی قانون اساسی از منظر ۳ مجتهد بزرگ چون آخوند خراسانی

و مازندرانی پرداخته و به شرح وقایع می پردازد و داستان درگیری در بازنگری قانون اساسی و تطبیق آن با شرع و رخددها می پردازد و آراء شیخ را بیان می دارد. نگارنده در فصل بعد به حکمران قانونی و اندیشه های شیخ فضل الله در آن زمینه می پردازد و با طرح ریزی نقش روحانیت در سیاست و عنوان کردن مکتب سیاسی سامرا به سرکردگی میرزای شیرازی در جنبش تنباکو پرداخته و آن را حرکتی سیاسی دینی و دستاوردی بزرگ معرفی کرده و شیخ را شاگرد او و این مکتب می پردازد.. در ادامه به بخشی نظری به حکمران در مذهب شیعه می پردازد و آن را حق امام معصوم معرفی کرده و به ولایت فقیهان در ادامه ی آن می رسد و نظریات شیخ را مطرح می کند. و اصول رهبری در شیعه و حاکمیت مطلق در آن و انتصاب آن از سوی خدا پرداخته و وضعیت حکومت در عصر غیبت و حق انحصاری فقها در حکومت، ولایت فقیه پرداخته و نظرات شیخ را در لابلا ی آن می گنجانند. در ادامه نگارنده به بررسی اصل نظارت شورای مجتهدان در مجلس می پردازد و نقش شیخ فضل الله را در آن بیان می دارد و به بررسی نظر معتقدان به سیاست سکولار و اصل ۷۱ متمم قانون اساسی و قضا می پردازد و جدالهای شکل گرفته پیرامون آن و شرح وقایع می پردازد. در فصل بعد با بیان موضع گیری شیخ در برابر مجلس بدلیل افزودن موادی به قانون برای بی اثر کردن ماده دوم متمم قانون اساسی می پردازد و به شرح وقایع مخالفت های شیخ را محاصره مدرسه ی مروزی و نقش انجمن های سری در تحریک مردم علیه شیخ و درگیری ها پرداخته و تحسن در حرم عبد العظیم و وقایع آن را شرح داده و خواسته های آنان مبنی بر تأسیس حکومت شرعی و سخنرانی شیخ را نقل می کند و نقش سفارت بریتانیا و آشوب مجلسیان علیه شیخ و شکل گیری گردهمایی علیه متحسین و انتشار روزنامه و لوایح شیخ در آن برهه و دیدگاه های شیخ می پردازد. در فصل بعد با پرداختن به داستان سقوط مشروطیت و بمب باران مجلس و تا برقراری دوباره ی مشروطیت و وقایع و رخدادها در خلال بازگشایی مجلس و سو قصدی علیه شیخ با همکاری سفارت بریتانیا و نقش و سیاست های روس و انگلیس و فتح تهران پرداخته و در فصل بعد به گزارش از

شرح وقایع دستگیری شیخ تا اعدام وی می پردازد و در فصل آخر نتیجه می گیرد که اعدام شیخ به دلیل توطئه استعمار، غرب زدگان و . . . بوده است.

کتاب دیگری که مورد بررسی قرار می گیرد با عنوان " تشیع و مشروطیت در ایران و نقش ایرانیان مقیم نجف" در شش فصل تنظیم شده که گویا رساله ی دکترای نویسنده بوده که به کتاب تبدیل شده است. او در این شش فصل به بررسی ریشه های فکری مشروطیت در ایران پرداخته و نوگرایی عباس میرزا را به پیش میکشد و به شرح اقدامات او پرداخته و تا حدودی به نقش قدرتهای بزرگ و تأثیرات انقلابات بر ایران پرداخته و طور اجمال به بررسی آراء، فتحعلی آخوند زاده، ملکم خان، محمد خان سینکی مجد الملک، یوسف خان مستشار الدوله، میرزا حسین خان سپهسالار، طالبوف، جمال الدین اسد آبادی، می پردازد و در فصل دوم به موضع رهبران روحانی شیعه در برابر دستگاه سیاست پرداخته و در مقدمه برای روشن تر شدن بحث و بررسی بهتر آراء نائینی به تاریخچه ی مختصر از حکمران قانونی در اسلام و شیعه پرداخته و بعد به بررسی نهادی به نام مرجع تقلید و نیرو های ضد رهبران مذهبی چون اخباریها، ملاصدرا، شیخی ها، شورش محلاتی، خیزش بابیها و شورش سید عالمگیر پرداخته و به بررسی نمایندگان آزادی گرای اسلام از منظر نویسنده، چون، حاجی شیخ هادی نجم آبادی، اسد آبادی، سید محمد طباطبایی می پردازد و به شرح وقایع رخداد های عصر مشروطه علما ایرانی مقیم عراق می پردازد و بعد به بررسی ۳ مجتهد، طهرانی، خراسانی و مازندرانی پرداخته و شیخ اسماعیل محلاتی و آراء او در باب مشروطه اشاره می کند و بعد به انگیزه ها و درگیری نائی و دیگر علما در انقلاب مشروطه اشاره می دارد.

نویسنده پس از دو فصل مقدمه چینی تاریخی و نظری، فصل سوم و چهارم و پنجم را به بررسی تاریخی و نظری آراء، زندگی نائینی می پردازد. سر فصل سوم با شروع شرح وقایع خلاصه کتاب محل تولد و